

VIGYÁZAT, MÉLYFÖLD!

Gera Judit – Pusztai Gábor – Réthelyi Orsolya – Daróczi Anikó [szerk.]:
A holland nyelvű irodalom története

A nemrég megjelent, hiánypótlónak szánt németalföldi irodalomtörténet igazi „mestermunkája” lehetett volna az egyetemi szakként, külön diszciplínaként alig negyven éve létező magyar néderlandisztikának. Sajnos azonban nem sok jót lehet elmondani róla.

A bonyodalmak már a legelején elkezdődnek. A kötet olyasmit hirdet a címében, amit ma már a legkonzervatívabb irodalomtörténészek sem tartanak elképzelhetőnek. Igaz, mintha aztán visszakoznál az ettől a hangzatos deklarációtól a kötet szerkesztői, a bevezetőben olvasható nyilatkozatukban ugyanis már így mutatják be munkájuk felépítését (sajnos a könyv jó részére jellemző suta nyelven):¹ „Az időrendben megírt, nyolc fejezetre tagolt hagyományos irodalmi áttekintésbe rövidebb szövegek, úgynevezett medálók ágyazódnak, megtörve a főszöveget. (...) Mind a kétfajta szövegben a holland nyelvű irodalom tükröződik különböző fénytörésekben. Reményeink szerint a tükröződések sokféleségéből, a vetett kép töredékeiből a holland irodalom gazdag és összetett képe rajzolódik ki.” És még ebben a meghatározásban is felfedezhető némi reflektátlanság; talán szerencsésebb lett volna úgy fogalmazni, hogy „gazdag és összetett kép rajzolódik ki a holland nyelvű irodalomról” (bár azt a fránya határozott névelőt is jó lenne valahogy kiiktatni). Egy mai irodalomtörténésznek tudnia, éreznie kell, hogy minden tudományos diskurzus „csak egy nézet”. Ha azonban valakinek nincs „nézete” vagy elképzelése, néán víziója, ha még csak nem is reflektál arra, mit miért, hogyan csinál (vagy nem csinál), mit szeretne megmutatni, inkább ne fogjon nagyszabású irodalomtörténeti vállalkozásba.

¹ Igencsak megnehezíti az olvasást, hogy a könyv tele van rossz vagy ügyetlen mondatokkal. Csak néhány példa: „Merész Károly három házasságából nem született fia”, „Ezek az eltérések az elmúlt évtizedekben inkább erősödtek, mint közeledtek egymáshoz”, „És amikor Sara bajba kerül, egy katolikus kertész leánya menti ki a bajból egy parasztasszony fiának a segítségével”. Ezekből a pongyolásokból is látszik, hogy a kötet szerkesztője sem figyelt eléggé. Nagyon sok terminus szerepel más-más alakban a különböző szerzők által írt részekben, például A Középkor alkonya – A középkor alkonya (de néha akár egy bekezdésen belül is, például Staaten-Generaal és Staten-Generaal). Helyesírási hiba is maradt a szövegben bőven, például „Descartes-i”, „patriotisme” (helyesen: patriottisme), vagy „izadtságával (sic!) van megművelve”. Előfordulnak nyelvi tévesztések is, például „a Het Lied” (helyesen: az Het Lied), vagy helytelen elválasztás, mint „stadho-uder” (a diftongus miatt nem lehet elválasztani a szót).

Osiris Kiadó
Budapest, 2022
454 oldal, 5980 Ft

Aki kicsit is követi a holland irodalomtörténet népes szerkesztőgárdájának a munkását, a kötetet kézbe véve azonnal észleli, hogy szinte kivétel nélkül mindenki korábban már publikált tanulmányait adta bele a közösbe; nem csoda, hogy ennyire elegyes lett a könyv anyaga. Az egységet az egyes korszakokat bemutató bevezetők hivatottak biztosítani, két értelemben is: visszatérő strukturáló elemként szolgálnak, és a folyamatszerűség illúzióját keltik. Igazából azonban nem tudják betölteni a nekik szánt összekötő szerepet, mivel elválnak a „főszövegtől”, a konkrét irodalomtörténeti bemutatástól (eseménytörténetet és eszmetörténetet kapunk némi társadalomtörténettel, de sohasem az irodalom társadalomtörténetével), és egymáshoz se igen kapcsolódnak. Az irodalomtörténeti rész viszont nem egyéb „portrék” soránál, lényegében a szerzők életrajzát és műveik felsorolását kapjuk (ami néhol kiegészül a cselekmény összefoglalásával),² esetleg a bemutatásban még röviden kitérnek a főbb motívumokra vagy stíláriis jellegzetességekre is. Ezt a megközelítésmódot már régebben is csak valamiféle közmegegyezés fogadtatta el irodalomtörténetként, mára azonban teljesen kiváltotta a Wikipédia (amely rugalmasabb formát is kínál). A mozaikosságtól és az additív szerkesztéstől unalmas és fárasztó lesz a könyv. Mindössze néhány „medál” és a Daróczy Anikó által jegyzett középkori fejezet jelent üdítő kivételt, ezek képesek közvetíteni azt, ami a lényeg volna: az olvasás és az irodalomról való gondolkodás örömet.

Nem kevésbé problematikusnak látom, hogy a választott, a szerkesztők által „hagyományosnak” nevezett irodalomtörténeti megközelítés rendre lehetetlenné teszi más – szerintem nem kevésbé fontos – szempontok érvényesítését. Az egyik buktató a szerzők feltétlen ragaszkodása a „holland nyelvű irodalomhoz”. Erasmus például kifejezetten azzal az indokkal kap egy, azaz egy oldalt a vaskos könyvben, hogy nem írt, nem (szívesen) beszélt népnyelven... Ami igaz is, de például tudvalevő, hogy az első németalföldi nyelvtanra, Spieghel *De Twee-Spraack*-jára (1584) hatással voltak Erasmus nyelvészeti elgondolásai. Nem beszélve arról az apróságról, hogy hány, de hány író, gondolkodó (vagy egyszerűen csak az anyanyelvét is használó) emberre volt és van mindmáig hatással Erasmus... Ha valakiről, akkor róla elmondható, hogy megtermékenyítette a németalföldi irodalmat (is). Ráadásul a holland nyelvű irodalom jelen történetébe még csak nem is a saját jogán került be Erasmus, nyúl farknyi és érthetetlenül száraz bemutatása a javarészt műkedvelő retorikusok tevékenységének az ismertetésébe ékelődik, azon az alapon, hogy felfedezhető bizonyos párhuzamok.³ Egyébként (a nyelvi szemponttól függetlenül) máshol is előfordul, hogy egy jelentős szerző legfeljebb irodalomtörténeti érdekességgel bíró személyek vagy irányzatok apropóján említetik – Rudy Kousbroekről, a huszadik század második felének talán legeredetibb, legszellemesebb szerzőjéről kizárólag egyik recenziója kapcsán emlékezik meg a könyv, ugyanis írt a maga korában híres, de mára – szerintem méltán – elfeledett Madelon Lulofs egyik könyvéről. Pedig Kousbroek neve akár az indonéz gyarmat (tábor)irodalmának a bemutatásánál is előkerülhetett volna.⁴ Sok eset-

² Kicsit érthetetlen, miért kell – néha elég hosszan – összefoglalni a művek cselekményét, főleg abban az esetben, ha azok ismertek (mai) magyar fordításban. Az is kiderül, hogy még a cselekményt se lehet jól összefoglalni, ha valaki nem érti, nem értelmezi a könyvet – erre példa sajnos Willem Elsschot *Sajt* című kisregényének a bemutatása.

³ Az egyik Bitskey István által írt szép „medál” röviden foglalkozik Erasmus korabeli magyar fogadtatásával (a szöveg nem meglepő módon gyakorlatilag megegyezik a Szépművészeti Múzeumban rendezett „Rembrandt”-kiállítás katalógusába írt előszavának vonatkozó részével). Ha már szempont volt a magyar–németalföldi kapcsolódások bemutatása, nem egészen világos, miért nem szól külön „medál” a nagy humanista huszadik századi magyar recepciójáról, Thienemann Tivadartól mondjuk Cs. Szabó Lászlóig.

⁴ Ugyanígy még csak meg sem említi a kötet olyan fontos és jó szerzőket (a Magyarországon is ismerteket sorolom), mint Van der Heijden, Brusselmans, Hertmans, Olyslaegers, Terrin, Thomése – miközben külön bekezdések szólnak másod- és harmadvonalbeli írókról. A könyvben sok az

ben mintha egyszerűen nem működött volna az irodalomtörténetet jegyző szerzők minőségérzéke.

Ugyanilyen torzító hatása van a szigorúan területi alapú, „németalföldi” szempontú, a határokon túlra alig-alig kitekintő, a nagyobb összefüggéseket figyelmen kívül hagyó, csőlátó bemutatásnak. A könyv tizenhatodik és tizenhetedik századi fejezeteit olvasva például senki sem érzékeli majd, hogy ebben az időszakban olyan átalakulás zajlott Németalföldön, amely alapjában változtatta meg Európa, sőt, a világ addigi gazdasági rendjét és nagyhatalmi konstellációját. Ezek a részek is szépen belesimulnak a többi, meg lehetőszen unalmas fejezet közé.

A harmadik probléma, hogy a könyv szerzői, ha nem is érzékeltetik a tizenhatodik-tizenhetedik századi észak-németalföldi változás nagyságrendjét és messze sugárzó hatásait, a Habsburg fennhatóság alatt maradt déli területek helyett végig Északra koncentrálnak. Ami két szempontból is kifogásolható döntés: egyrészt megerősíti azt a sztereotip képet, hogy Dél kulturálisan elmaradottabb és/vagy konzervatívabb lett volna (Dél-Németalföld általában is mindig csak Hollandia *után*, néha csak annak apropóján szerepel a könyvben, de olyan is van, amikor egyenesen „rossz példaként” kerül elő). Másrészt így nem lehet megrajzolni a magyar-németalföldi kapcsolatok történetét sem – márpedig ez is a szerkesztők bevallott célja volt –, a dél-németalföldi-magyar kapcsolatok ugyanis már csak az egyazon birodalomba tartozás következtében is összehasonlíthatatlanul sokrétűbbek voltak.

Végezetül a korszakolásból is hasonló gondok adódnak; az egyes fejezetek szerzői ugyanis nem, vagy alig dolgoztak össze. Egy példa: a diszkrimináció különböző formáiról folytatott, az ötvenes-hatvanas évektől folyamatosan jelen lévő diskurzusok *nem* érthetőek meg pusztán a gyarmati múltból és a több hullámban Hollandiába érkezett, eltérő háterű bevándorlók jelenlétéből, mint azt Gera Judit sugallja a második világháborút követő időszak bemutatásában. Az előző fejezetet jegyző Pusztai Gábor röviden szót ejtett arról, hogy a hollandok többsége meglehetősen közömbösen viszonyult a zsidók deportálásához, a hatóságok pedig együttműködtek a megszálló németekkel. Gera Juditnak legalábbis illett volna megemlítenie, hogy az emiatt érzett büntudat mindmáig erősen hat a holland társadalomban, és alapvetően ebből táplálkozott és táplálkozik ma is a rasszizmus bármilyen formájával vagy akár csak lehetőségével (illetve az állami beavatkozással) szembeni rendkívüli érzékenység – gyakran túlérzékenység. Ahogyan esetleg arról is szót lehetett volna ejteni, hogy maga a konformista beállítottság is mélyen gyökerezett a holland társadalomban, legalább a tizenkilencedik századig, az „oszloposodásig” (az egyes társadalmi csoportok világnézetén alapuló teljes elkülönüléséig) vissza lehet vezetni.

A könyv az Osiris tankönyvtár-sorozatban jelent meg, ezért is fájdalmas, hogy elég sok tárgyi tévedés maradt benne. Tényleg csak mutatóba néhány. A bevezetőben szó esik „a holland függetlenségi harcról”, amely 1568-ban kezdődött volna. A helyes terminus a (németalföldi) „felkelés”. A felkelés főleg a régi szabadságok megőrzésére irányult, az esetleges függetlenedés szöbe sem került, de annyira, hogy a rendek II. Fülöp trónfosztását követően Franciaországnak, majd Angliának is felajánlották a trónt, és csak Leicester kudarca után döntöttek úgy, hogy merőben szokatlan módon az Össztartományi Gyűlés legyen a szuverén – ezt egyébként Réthelyi Orsolya helyesen mutatja be a tizenhatodik és

---

esetlegesség. Például külön kis rész foglalkozik a gyerekirodalommal – de a bemutatásból kimeradnak például olyan, magyarra is lefordított Andersen-díjas szerzők, mint Moeyaert és Tellegen –, viszont hiányzik a népszerű, nagy hagyományokra visszatekintő és szemléletformáló kabaré ismertetése, amely pedig olyan, irodalmi körökben is elismert virtuóz szerzőkkel büszkélkedhetett, mint a verstani műveket is alkotó Drs. P. (akit talán a mi Romhányi Józsefünkhöz hasonlíthatnánk).

tizenhetedik századi fejezetekben. Máskülönben azonban sajnos ezekben a fejezetekben is sok a tévedés. „A régensek a II. Orániai Vilmos halála utáni hatalmi vákuumban alkalmasnak találták a helyzetet arra, hogy megszüntessék a helytartói tisztséget, és a helytartót száműzzék. Megkönnyítette a dolgukat, hogy II. Vilmos fia, III. Vilmos csak néhány hónappal apja halála után született meg” – olvashatjuk például a 105. oldalon. (III.) Vilmos nyolc nappal apja váratlan halála (1650. november 6.) után született – születését beárnyékolta apja halála, ami hatással volt a személyiségére és későbbi tetteire is, annyiban biztos, hogy nők nevelték... Kiskorúsága idejére gyámokat rendeltek mellé, de szó sem volt arról, hogy száműzték vagy akár csak persona non gratának tekintették volna. Vilmos Hágában és a család bredai birtokán nevelkedett, és mint az Orániai család oly sok későbbi sarja, a leideni egyetemen tanult (ha nem is „rendes” diákként). Az sem igaz, hogy a helytartói tisztséget megszüntették volna 1650 után, legfeljebb nem (mindig) töltötték be. Az 1651-es Nagy Gyűlekezeten olyan döntés született, hogy minden tartomány szabadon dönthet arról, választ-e helytartót. Később Cromwell nyomására Holland tartomány raadpensionarisa, Jan de Witt egy titkos záradékban az Össztartományi Gyűlés nevében kinyilvánította, hogy az Orániai ház tagjai a jövőben nem lehetnek se helytartók, se főparancsnokok – ezt azonban nem mindenki fogadta el. Még később ösztartományi szinten olyan kompromisszum született, hogy ne tölthesse be egy és ugyanazon személy a helytartói és a főparancsnoki tisztséget – ami aztán kapóra jött a jó hadvezéri képességekkel megáldott Vilmosnak, amikor a katasztrófaévből (1672) először csak egy csata erejéig visszahívták a rendek... A legnagyobb baj mégsem magával a tárgyi tévedéssel van, hanem azzal, hogy a bemutatásban ezáltal teljesen elsikkad sok, Németalföldre igencsak jellemző mozzanat, melyek érzékeltetésére pedig módot adna a történet: ilyen például a partikularizmus, a folytonos megegyezéskényszer. Talán az a legkülönösebb a holland történelemben, hogy a széthúzás ellenére végül valahogy mégis mindig sikerült megőrizni az „egységet”, vagy legalábbis a működőképességet. Őszintén szólva azt sem értem, hogy a tizenhetedik századi németalföldi irodalmi műfajok bemutatásából hogyan maradt ki a pamfletirodalom.⁵

A tizenhetedik századi vallási helyzettel kapcsolatban is több téves állítás hangzik el. Réthelyi hangsúlyozza, hogy az új államban a kálvinizmus vált dominánssá, az állami hivatalok betöltésénél komoly előnyt jelentett, ha a jelölt tagja volt valamelyik református felekezetnek – bár az nem feltétlenül volt feltétele az alkalmazásnak. Az viszont már hatalmas tévedés, hogy, idézem: „A többi protestáns felekezet tagjai – az evangélikusok, baptisták, mennoniták, remonstránsok – szabadon és nyilvánosan gyakorolhatták vallásukat”. Hát nem, ezeket legfeljebb megtűrték, néha kifejezetten üldözték, mindenesetre zaklatták (a mennonitákat például főleg azért, mert megtagadták a fegyverviselést) – még az evangélikusok jártak a legjobban, de ők is inkább csak Amszterdamban, amely nagyváros, sőt, világváros volt. De ez esetben is az a legnagyobb baj, hogy a Réthelyi által felrajzolt *képtorzó*: még csak szó sem esik a nagyszámú „ingadozóról” (akik igazából csalódtak minden egyházban, esetleg hívők voltak még, de kivártak), sem az elit erasmianus „vallásosságáról” vagy a spiritualizmus jelentős áramlatáról. Ahogyan arról sem, hogy nemcsak a református egyházat rengette meg egy félelmetes formát öltő ellentét a tizenhetedik században, hanem szinte az összes egyházra és felekezetre a folytonos szakadozás volt jellemző – ami a huszadik századig biztosan alapvető élménye volt a hollandoknak.

A sok anakronizmus is zavaró. Nehéz szabadulni attól az érzéstől, hogy a szerzők így próbálták kompenzálni megközelítésük régimódiságát – a középkori és a kora újkori rész-

⁵ A Wilhelmus kapcsán – ha már olyan fontosak a kulturális kapcsolatok – illetet volna megemlékezni Bibó István szép elemzéséről, az egyik legszebb holland tárgyú magyar szövegről. Bibó István: A hatalom humanizálása: az európai politikai fejlődés értelme. In: *Uő.: Összegyűjtött írásai 1. Az európai politikai fejlődés értelme*. Kalligram, 2016, 361–365.

ben szerepel például a szakma, a sláger, a profi, a fogyasztás, a külföld szó, igaz, egy részük néha legalább idézőjelben. Van azonban, ahol az idézőjel sem segít. Gera Judit a tizennyolcadik században élt Betje Wolff kapcsán elítélőleg emlegeti a „precízekeket” (164.). Ezt a holland „preciezen” fordításának szánhatta. A *preciezen* a „*rekkelijken*”-ekkel (megengedők) ellentétes irányzat, az elnevezést eredetileg a kontraremonstránsokra használták, akik a predesztináció kérdésében az ortodox álláspontot képviselték, tehát a kifejezést „merevek”-nek vagy esetleg „szigorúak”-nak lehetne fordítani.

Inkább nem is mondom tovább, mert a hibák sorolása (tizenöt oldalt írtam össze apróbb-nagyobb tévedésekből, illetve a megjegyzéseimmel) még a könyv olvasásánál is kevesebb örömet okoz nekem. Laposnak elég laposra sikeredett az új németalföldi irodalomtörténet, de még csak nem is elég alapos. Egyetlen hosszúra nyúlt leckefelmondás az egész. *A holland nyelvű irodalom története* így is megkerülhetetlen munka, de inkább csak abban az értelemben, hogy elveszi a helyet más könyvek elől. Nem hiszem, hogy a közeljövőben bárkinek is kedve támadna másik, akár alapvetően eltérő szemléletű holland irodalomtörténettel jelentkezni – és ha mégis, akkor sem valószínű, hogy ezek után találna rá kiadót. Féltő az is, hogy a németalföldi irodalomnak megnyerni kívánt olvasókat is inkább csak elijeszti majd ez a mostani munka. Ne legyen igazam.